

THEMA 58 - KERAMIEK 3 : FAIENCE

Het meest gebruikte materiaal op begraafplaatsen voor graftekens is natuursteen. Minder in gebruik zijn kunststeen, hout, metaal, glas, kunststof en keramiek.

Dit thema gaat specifiek over het materiaal van grafmonumenten, dat **keramiek** wordt genoemd.

Keramiek is de algemene term voor producten op basis van klei, die één of meer keer in een oven zijn gebakken. Er zijn een viertal hoofdtypes: grof keramiek, aardewerk, steengoed en porselein.

Bij keramiek op een begraafplaats kan het gaan om een

Faenza - Cimitero dell'Osservanza

totaal grafteken, uitgevoerd in keramiek, of om een keramisch object bij of op het grafteken.

Evenals het vorige artikel, gaat het deze keer weer over aardewerk. Aardewerk is een verzamelnaam voor keramiek dat wordt vervaardigd uit een kleisoort, die wordt gebakken op een relatief lage temperatuur, tussen ca. 1020-1160° C.

In het vorige artikel ging het vooral over terracotta, dat meestal ongeglazuurd blijft.

Dit artikel gaat over geglaazuurd aardewerk.

inleiding: gedecoreerd aardewerk

Er zijn voor keramiek diverse decoratietechnieken. In het keramieklokaal van het CKE (Centrum voor de Kunsten Eindhoven) heeft keramist en keramiekdocent Chantal Ruijgrok op een groot schoolbord de diverse mogelijkheden genoteerd (foto met dank aan 'juf' Chantal Ruijgrok).

Amersfoort - Soesterkwartier

De meest voorkomende vorm van geglaazuurd aardewerk is een product, dat gemaakt wordt van ongeacht welke kleikleur, biscuit gebakken wordt in de oven (eerste bak), vervolgens wordt voorzien van glazuur, al dan niet gekleurd met pigmenten of oxydes en tot slot nog een keer in de oven wordt gebakken (tweede bak).

Slibgoed en **faience** zijn twee specifieke decoratietechnieken voor voorwerpen van aardewerk.

Paris - Cimetière du Calvaire

Maar al het gedecoreerde aardewerk is en blijft kwetsbaar, zeker in de openlucht. Dat betekent ook dat niet heel veel voorwerpen van aardewerk voorkomen op begraafplaatsen. Het minst kwetsbaar is het geglaazuurde aardewerk in beschermde ruimtes, zoals overdekte gebouwen en (arcade)galerijen. Hoe kwetsbaar aardewerk is, blijkt wel uit bijgaande foto's.

SLIBGOED : AARDEWERK MET SLIB- OF ENGOBEVERSIERINGEN

Berlijn

Friedhöfe am Halleschen Tor

Bij slibgoed of engobeschildering wordt de ruwe (on-gebakken) aardewerkklei bestreken of 'beschilderd' met kleislib (een dun papje van water en klei) in een of meer contrasterende kleuren; een ander (Frans) woord voor kleislib is *engobe*.

Voor de kleislib kan gekozen worden voor pure klei in een andere kleur, bv. witte kleislib op een pot van rode klei. Ook kan de hele pot eerst compleet bedekt worden met een sliblaag als basis, waarop met engobes van een andere kleur gedecoreerd kan worden. Behalve bestaande uit pure klei kunnen de engobes ook ingekleurd worden met oxydes (kobalt-blauw, ijzer-rood, mangaan-zwart, koper-groen, enz.) of synthetische keramische kleurpigmenten, verkrijgbaar in alle mogelijke kleuren.

Het slib wordt aangebracht door dompelen, overgieten, spuiten of aanbrengen met kwast of ringeloor.

Compton-Guildford

werk van Niek Hoogland

Na het engoberen vindt de eerste bak plaats. Omdat de kleilaag zelf mat is, kan er een transparant glanzende glazuur over het voorwerp aangebracht worden, waardoor na de tweede bak de kleuren van de onderliggende engobes extra opgehaald worden.

Slibgoed is de oudst bekende techniek om keramiek te decoreren. Al rond 3500 v.Chr. werd er met slib geschilderd in het oude Mesopotamië, het huidige Irak en Noordoost Syrië. Het werd en wordt wereldwijd toegepast, in alle werelddelen.

Op begraafplaatsen kom je slibgoed zelden tegen.

Niek Hoogland - Algemene begraafplaats Tegelen

Op de algemene begraafplaats van Tegelen liggen een aantal keramische graftekens van de hand van Niek Hoogland, geboren in Tegelen en nog steeds in de buurt werkzaam. Samen met zijn vrouw Pim Huisseling werkt hij fulltime in Pottenbakkerij Hoogland in Steyl. Naast de keramische producten baksteen en terracotta, waarvan deze begraafplaats rijkelijk is voorzien, is

er daarmee hier ook slibgoed aanwezig.

Niek Hoogland houdt de traditie van het decoreren met slibgoed op aardewerk hoog als één van de weinige keramisten in Nederland. Op zich is dat niet verwonderlijk, want het Nederrijng gebied, waar Tegelen en Steyl ook toe behoren, ontwikkelde zich al vanaf de 17e eeuw tot een centrum voor slibgoed.

(foto's Terre aarde)

(foto's Niek Hoogland)

Niek Hoogland op www.niekhooiland.nl:

Al ons werk is gemaakt van een rood bakkende klei die we zelf samenstellen uit een rood bakkende aardewerkklei en zand van het Tegelse hoogterras en een roodbakkende Westerwald-klei.

Het merendeel van het werk wordt gemaakt op de draaischijf, een ander deel van het werk wordt gemaakt van plakken klei en/of wordt opgebouwd uit kleiplakken.

Na het draaien en het eerste drogen wordt het werk afgedraaid en afgewerkt. Indien noodzakelijk worden dan ook tuiten aangezet, oren getrokken of handgrepen aangezet.

Na een droogproces worden de potten overgoten met een witte engobe of kleislib. De witte kleislib dient als basis voor verdere beschildering. Het beschilderen wordt gedaan met ingekleurde engobes, we gebruiken hiervoor een grote variëteit aan kwasten, penselen en ringeloren. Meer subtiele decoraties worden gekrast in de witte slib, de zgn. sgraffito techniek, zodat de onderliggende rode scherf tevoorschijn komt.

Na het decoreren wordt het werk overgoten met een transparant glazuur. Als het werk helemaal droog is wordt het gebakken in een gas, of in een elektrisch gestookte oven. De glazuurbrand gebeurt op 1100 °C.

FAIENCE / MAJOLICA : AARDEWERK MET TINGLAZUUR

Bij deze vorm van aardewerkdecoratie wordt de gebakken klei voorzien van tinglazuur. Hiermee wordt een ondoorzichtige, witte laag aangebracht, zodat van het onderliggende aardewerk niets meer te zien is. Daarop wordt na droging van het tinglazuur met keramische verf van kleurpigmenten een decoratie 'geschilderd'; om slijtage te voorkomen en de kleuren extra op te halen wordt daaroverheen nog een transparant glazuur aangebracht.

Het tinglazuur werd al vóór de zesde eeuw v.Chr. in Perzië uitgevonden, ging verloren en werd in de negende eeuw opnieuw in het Midden-Oosten ontdekt. Tijdens de Moorse overheersing kwam deze techniek via Noord-Afrika in Spanje terecht en vandaaruit in

Italië ten tijde van de Renaissance. Men noemde het daar **majolica**, waarschijnlijk omdat de eerste invoer via het eiland Majorca gebeurde.

Daarna werd het nieuwe aardewerk in heel Europa bekend onder de naam **faience**, omdat de Italiaanse stad Faenza een belangrijk middelpunt van de nieuwe kunst was geworden. Vandaaruit verspreidde de faience-techniek zich geleidelijk aan naar het noordwestelijke Europa, eerst naar Frankrijk, rond het midden van de 15^e eeuw naar de Zuidelijke Nederlanden en in de 16^e eeuw naar de Noordelijke Nederlanden.

Daar werd de faience-techniek bekend onder de naam **Delfts aardewerk**, waarvan *Delfts blauw* het allerbekendst werd en nog steeds is.

Amsterdam - Zorgvlied

Middelburg - Alg. begraafplaats

Bilthoven - Den en Rust

verschillen faience en majolica

De begrippen faience en majolica worden door elkaar gebruikt en de producten zijn ook moeilijk van elkaar te onderscheiden. Toch zijn er verschillen. Daarvoor zou je er een stukje van moeten afbreken om de scherf te zien, wat je natuurlijk niet doet of daarvoor zou je de achterkant moeten bekijken wat vaak niet mogelijk is. Wat zijn de verschillen?

- De kleisoort ofwel de kleur van de gebakken klei, ook wel kleur van de scherf genoemd, is bij majolica wit of witgrijs, maar kan ook rood zijn; bij faience is de kleur bruin of beige.
- Op de voorwerpen wordt op het gebakken aardewerk een tinglazuur aangebracht, waarop na droging de schildering wordt aangebracht. Bij majolica wordt gewoonlijk het tinglazuur alleen op de voorkant aangebracht; bij ouder werk is op

de achterkant (transparant) loodglazuur aangebracht. Bij faience wordt gewoonlijk het tinglazuur op zowel voor als achterkant aangebracht.

• Ook de manier van bakken in de oven verschilt. Majolica wordt in de oven geplaatst op driehoekige standers, de zgn. proenen of triangels, waardoor je na het bakken onder het product drie pikkeltjes ziet, die bijgevijld worden. Faience wordt op steunen geplaatst in een cassette van vuurvaste klei; achteraf zie je andere markeringen, behalve als het voorwerp op de ongeglazuurde standring wordt geplaatst.

Maar het blijft moeilijk met zekerheid de voorwerpen te determineren. Dat geldt ook voor bijgaande foto's, waarvan alleen voor foto's uit Faenza kan worden gezegd, dat het faience is. Terwijl men er in Italië vaak majolica tegen zegt!!

Aken - Westfriedhof

Augsburg - Hermanfriedhof

Milaan - Cimitero Monumentale

Modena - San Cataldo

Milaan - Il Monumentale

Modena - San Cataldo

Turijn - Cimitero Monumentale

Salzburg - Kommunalfriedhof

Turijn - Cimitero Monumentale

FAENZA

Faenza is een stad in de Italiaanse provincie Ravenna in de regio Emilia-Romagna. De stad telt ongeveer 55.000 inwoners. De stad is van Romeinse oorsprong en werd vanaf de Renaissance in de 15e eeuw bekend om haar artistieke productie van aardewerk, waarvan de naam faience is afgeleid. Hoe wereldwijd bekend faience was, bleek in 2006 bij opgravingen naar de eerste Franse kolonie in Canada met de vondst van een fragment van een beschilderd bord, gemaakt in Faenza tussen 1540 en 1550. En nog steeds ademt Faenza faience. De keramiek ligt letter-

Faenza - keramiekmuseum

lijk op straat: de straatnamen zijn in tegels van faience aangegeven en het barst er van de faiencewinkeltjes. De stad heeft het Institute Statale d'Arte de la Ceramica (Staatsinstituut voor keramische kunst van Gaetano Ballardini) en Faenza huisvest een internationaal keramiekmuseum. Het museum toont stukken uit de hele wereld en uit alle tijdperken, van klassieke amforen tot het werk van Chagall en Picasso. Een groot deel van het museum is gewijd aan het faience aardewerk in de gouden eeuw van de Renaissance. En ... Faenza heeft een begraafplaats!

FAENZA: CIMITERO DELL'OSSERVANZA

Als een begraafplaats het archief is van de gemeenschap die er begraven heeft en begraaft, moet daar ook de kunst en cultuur van die gemeenschap terug te vinden zijn, in dit geval van faience aardewerk. Het voordeel van (veel) Italiaanse begraafplaatsen is, dat ze beschikken over overdekte galerijen. En dat is de redding voor al

het gedecoreerde aardewerk, dat kwetsbaar is en blijft in de open lucht. Dat geldt ook voor het faience, dat hier rijkelijk aanwezig is in de vorm van borden met geschilderde portretten van personen die hier zijn bijgezet en in de vorm van keramische schilderijtjes met veelal religieuze voorstellingen.

De begraafplaats van Faenza werd in 1816 gesticht in het voormalige 15^e eeuwse Franciscanerklooster van de Osservanza. Het complex werd uitgebreid met een aantal bouwwerken: in 1828 de wederopbouw van de kerk in neo-classi-

cistische stijl door architect Pietro Tomba en in 1858-1860 de bouw van de indrukwekkende hoofdingangspartij, bestaande uit een halfronde zuilengalerij van rode baksteen, ontworpen door architect Constantino Galli.

De begraafplaats zelf bestaat uit arcadegalerijen rond binnenvelden, waar zich monumentale graven en vooral grote grafkapellen bevinden. In de galerijen bevindt zich misschien wel de belangrijkste verzameling van beeldhouwwerken en toegepaste kunst in Faenza uit de 19^e en begin 20^e eeuw. Op de begraafplaats is een verzameling werken gerealiseerd in verschillende materi-

alen, zoals keramiek, brons en steen, door enkele van de meest prominente kunstenaars van de 20e eeuw, waaronder de keramisten/beeldhouwers Domenico Rambelli en Angelo Biancini en de keramisten/schilders Pietro Melandri, Francesco Nonni, Riccardo Gatti, Domenico Matteuci en Fausto Dalpozzo. En in de galerijen zijn heel veel werken van faience, vooral portretten.

